

Byzantina Symmeikta

Vol 24, No 1 (2014)

BYZANTINA SYMMEIKTA 24

Η επανάσταση του Νικ. Φωκά και του Νικ. Ξιφία (1021-1022): η τελευταία εσωτερική κρίση στη βασιλεία του Βασιλείου Β΄ (976-1025)

Eka TCHKOIDZE

doi: [10.12681/byzsym.1128](https://doi.org/10.12681/byzsym.1128)

Copyright © 2015, Eka Tchkoïdze

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

TCHKOIDZE E. (2015). Η επανάσταση του Νικ. Φωκά και του Νικ. Ξιφία (1021-1022): η τελευταία εσωτερική κρίση στη βασιλεία του Βασιλείου Β΄ (976-1025). *Byzantina Symmeikta*, 24(1), 313-330.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.1128>

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΦΩΚΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΞΙΦΙΑ (1021-1022):
Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β΄ (976-1025)*

Η επανάσταση του Νικηφόρου Φωκά και του Νικηφόρου Ξιφία, η οποία έλαβε χώρα μεταξύ 1021 και 1022, διατάραξε την ισορροπία του Βυζαντίου στην Ανατολή κατά την τελευταία πενταετία της βασιλείας του Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου (976-1025) και αποτελεί ένα παρόδειγμα εσωτερικής ρήξης που δεν μπορεί να μελετηθεί χωρίς να ληφθούν υπ' όψιν οι φιλοδοξίες και τα κίνητρα των γειτόνων της αυτοκρατορίας¹. Οι πληροφορίες των βυζαντινών πηγών για το θέμα αυτό είναι εξαιρετικά φειδωλές. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Μιχαήλ

* Το παρόν άρθρο εκπονήθηκε στο πλαίσιο της ερευνητικής εργασίας με τίτλο «Ο Βασίλειος Β΄ (976-1025) στη μεσαιωνική γεωργιανή γραμματεία», η οποία υποστηρίχθηκε από την Πράξη «Ακαδημία Πλάτωνος: Ανάπτυξη της γνώσης και καινοτόμων ιδεών». Η Πράξη υλοποιείται από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, την ΑΜΚΕ Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης» και το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και Εθνικούς Πόρους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα ανωτέρω Ιδρύματα και το Πρόγραμμα για την ευκαιρία αυτή και τη στήριξη του έργου μου κατά την παραμονή μου στην Αθήνα (Οκτ. 2012 - Σεπτ. 2013), καθώς επίσης τον επιβλέποντα καθηγητή Βυζαντινής Φιλολογίας, τον κ. Αθανάσιο Μαρκόπουλο (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών), για την άριστη συνεργασία. Ευχαριστώ επίσης την κ. Βασιλική Τσαμακδά, καθηγήτρια Χριστιανικής Αρχαιολογίας και Βυζαντινής Τέχνης του Πανεπιστημίου Mainz, για την αποστολή των απαραίτητων άρθρων.

1. C. HOLMES, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford - New York 2005, 32-33, 34. Αυτή η επανάσταση πρέπει να μας προβληματίσει προκειμένου να εξετάσουμε σε ποιο βαθμό είχε υποτάξει ο Βασίλειος τις μεγάλες οικογένειες της αυτοκρατορίας μετά το 989.

Ψελλός, ένας από τους σπουδαιότερους χρονογράφους και λογίους της εποχής, δεν αναφέρεται καθόλου στην επανάσταση². Ωστόσο, όλες οι υπάρχουσες πηγές που αναφέρονται σε αυτή (ελληνικές, αραβικές, γεωργιανές και αρμενικές), ισχυρίζονται πως η επανάσταση ήταν εξαιρετικά σοβαρή όχι μόνο επειδή ενεπλάκη μεγάλος αριθμός επαναστατών αλλά, προπαντός, επειδή, σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, είχε άμεση σχέση με εξωτερικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του γεωργιανού ηγεμόνα Γεωργίου Α΄ (1014-1027)³.

Η επανάσταση του Νικηφόρου Φωκά και του Νικηφόρου Ξιφία είναι η τρίτη και τελευταία σοβαρή εξέγερση που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του Βασιλείου Β΄. Οι πρώτες δύο, αυτές του Βάρδα Σκληρού (976-979) και του Βάρδα Φωκά (987-989)

2. Η HOLMES αποδίδει τη «σιωπή» του Ψελλού στις ανάγκες της λογοτεχνικής αρμονίας του κειμένου, μια αρμονία που απαιτούσε η όποια εσωτερική φιλονικία (ρήξη) να ακολουθείται από εξωτερική επιτυχία. Το πιο εμφανές χαρακτηριστικό του έργου του Μιχαήλ Ψελλού είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει καμία αναφορά στις σχέσεις της αυτοκρατορίας με τους γείτονες στα πρώτα δεκατρία χρόνια της βασιλείας του Βασιλείου Β΄ και καμία αναφορά στις εσωτερικές υποθέσεις της αυτοκρατορίας μετά το 989. Βλ. HOLMES, *Basil II*, 35, 516. Είναι γεγονός ότι η βασιλεία του Βασιλείου Β΄ είναι κακώς καταγεγραμμένη από τους Βυζαντινούς ιστορικούς και χρονογράφους. Ορισμένοι μελετητές αποδίδουν το φαινόμενο στην έλλειψη ενδιαφέροντος του ίδιου του Βασιλείου να ακούει επαίνους για τον εαυτό του και στην έλλειψη επιθυμίας να ενθαρρύνει ή να χρηματοδοτεί αυλικούς ρήτορες. Βλ. P. STEPHENSON, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge 2003, 67· M. LAUXTERMANN, *Byzantine Poetry and the Paradox of Basil II's Reign*, στο: *Byzantium in the Year 1000*, εκδ. P. MAGDALINO [Peoples, Economies and Cultures, 400-1500, 45], Leiden-Boston 2003, 199-216. Ωστόσο αυτό φαίνεται εξαιρετικά αδύναμο επιχείρημα. Η παράλειψη κάποιου γεγονότος από τους συγγραφείς της εποχής μπορεί να οφείλεται στην κρίση του συγγραφέα που δεν το θεωρεί αξιοσημείωτο ή θεωρεί ότι το γεγονός δεν βοηθά στην ανάδειξη του πρωταγωνιστή αυτοκράτορα. Πάντως, το να υποθέσουμε ότι ο Ψελλός δεν είχε πληροφορίες για τη συγκεκριμένη επανάσταση είναι λιγότερο πιθανόν.

3. Βλ. HOLMES, *Basil II*, 517. Οι στασιαστές, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια της ανάλυσης, πιθανώς είχαν συνεννοήσεις με τον Γεώργιο Α΄. Η ίδια ερευνήτρια κάνει λόγο και για τη συνεννόησή τους με τον αιγύπτιο χαλίφη al-Hakim (996-1021), αγνοώντας ότι ο χαλίφης είχε πεθάνει μερικούς μήνες ενωρίτερα. Βλ. J.-CL. CHEYNET, *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)* [Byzantina Sorbonensia 9], Paris 1990, 36-37· V. ROZEN, *Imperator Vasilii Bolgorboytsa. Izvlecheniya iz letopisi Yakhi Antiokhiyskogo*, Αγία Πετρούπολη 1883, 62· P. A. SANDERS, *The Fatimid state, 969-1171*, στο: *Cambridge History of Egypt*, τ. 1: *Islamic Egypt, 640-1517*, Cambridge 2008, 152. Με τον al-Hakim ο γεωργιανός ηγεμόνας είχε συνάψει συμμαχία πριν ξεσπάσει ο βυζαντινογεωργιανός πόλεμος (βλ. λεπτομέρειες παρακάτω).

παραλίγο να του στοιχίσουν τον θρόνο. Ο Βασίλειος Β΄ έχοντας τη σπάνια ικανότητα να στηρίζει και να εφαρμόζει τις αρχές του⁴, ουσιαστικά εκμεταλλεύτηκε το γεγονός ότι δεν υπήρχε ομόνοια ανάμεσα στις μεγάλες αριστοκρατικές οικογένειες της αυτοκρατορίας (εν προκειμένω ανάμεσα στους Σκληρούς και τους Φωκάδες⁵). Αν και αναδείχθηκε νικητής σε όλες τις εσωτερικές διαμάχες, ο Βασίλειος δεν προχώρησε στην οριστική εξόντωση των οικογενειών αυτών⁶.

Η επανάσταση ξέσπασε ξαφνικά και χωρίς να υπάρχουν προηγουμένως ενδείξεις, ωστόσο τα προβλήματα στο ανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας είχαν αρχίσει να εντείνονται από το 1015. Για τον λόγο αυτόν ο Βασίλειος Β΄ το 1018, μόλις εξασφάλισε τη νίκη του εναντίον των Βουλγάρων, αντί να πραγματοποιήσει τη σχεδιαζόμενη εκστρατεία στη Σικελία, μετέφερε το στρατό από τα Βαλκάνια στα ανατολικά της αυτοκρατορίας⁷. Λίγους μήνες πριν, δηλαδή στις αρχές του 1021, η αυτοκρατορία είχε πολλά ανοιχτά μέτωπα, κυρίως στο ανατολικό της σύνορο: προσάρτηση του νότιου αρμενικού βασιλείου του Βασπουρακάν (μεταξύ του 1015-1021), επέκταση των συνόρων προς το βόρειο αρμενικό βασίλειο του Ανίου που ολοκληρώθηκε το 1042 και εκστρατεία του Βασιλείου Β΄ εναντίον του γεωργιανού ηγεμόνα Γεωργίου Α΄ (1014-1027). Σύμφωνα με τον ιστορικό Ιωάννη Σκυλίτζη, ο Βασίλειος Β΄ μετά την τελική νίκη του εναντίον των Βουλγάρων, επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και ανακαίνισε τον αγωγό του Ουαλεντιανού⁸. Αυτή την περίοδο ο Γεώργιος Α΄, αναφερόμενος ως άρχοντας της Αβασγίας, παραβίαζε τα σύνορα των Ρωμαίων (τὰ ὅμορα κατατρέχοντος⁹).

4. P. CARELOS, *Bemerkungen zur Herrschaft Basileios' II. Bulgaroktonos*, *BSI* 53/1 (1992), 2.

5. Αυτός ήταν ο βασικός λόγος της νίκης του, αν και αυτή επετεύχθη με τη βοήθεια των ξένων δυνάμεων και στις δύο περιπτώσεις. Βλ. CARELOS, *Bemerkungen*, 7.

6. CARELOS, *Bemerkungen*, 2, 8. Αναλυτικά βλ. CHEYNET, *Pouvoir*, 333-336.

7. CARELOS, *Bemerkungen*, 2.

8. *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, εκδ. I. THURN [CFHB V], Berlin-New York 1973, 366.31-32.

9. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 366.32-34. Είναι προφανές ότι πρόκειται για το θέμα της Ιβηρίας που δημιουργήθηκε το 1001 μετά τον θάνατο του Δαυίδ Γ΄ κουροπαλάτη (966-1001) στα εδάφη της ηγεμονίας του Ταώ. Ωστόσο είναι άγνωστο από πού προκύπτει η πληροφορία που παραδίδει ο CARELOS (*Bemerkungen*), 2, ότι ο Γεώργιος Α΄, εκτός από το Ταώ, κατέλαβε και την παραθαλάσσια πόλη Φασιανή (Φάσις) και τα χαζαρικά λιμάνια.

Ο Βασίλειος Β΄ με όλο τον στρατό του εξεστράτευσε εναντίον του (ἔξεισι κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς πανστρατί). Ο Νικηφόρος Ξιφίας και ο Νικηφόρος, γιός του Βάρδα Φωκά, που έφεραν αμφοτέρω τον τίτλο του πατρικίου, ήταν απόντες¹⁰. Ο Ιωάννης Σκυλίτζης ισχυρίζεται πως η επανάστασή τους προκλήθηκε από το γεγονός ότι ο Βασίλειος δεν τους συμπεριέλαβε στην εκστρατεία. Σύμφωνα με τον Yahya της Αντιόχειας όμως, ο Φωκάς και ο Ξιφίας εκμεταλλεύτηκαν το γεγονός ότι ο Βασίλειος είχε εμπλακεί στη μάχη εναντίον της Γεωργίας και στασίασαν¹¹. Με τον άραβα χρονογράφο συμφωνεί και ο Ιωάννης Ζωναράς: (μετά την τελική καθυπόταξη της Βουλγαρίας) κατὰ Ἀβασγίας ἐκστρατεύει ὁ βασιλεὺς, τοῦ ταύτης κρατοῦντος παρασπονδήσαντος. Ἐκεῖ δὲ τούτου γεγονότος, ὁπισθεν ἀποστατοῦσιν ὃ τε Ξιφίας καὶ Νικηφόρος ὁ υἱὸς Βάρδα τοῦ Φωκά οἱ πατρίκιοι¹². Τελείως διαφορετική είναι η πληροφορία του αρμενίου χρονογράφου του 11ου αι. Aristakes του Lastivertsi, σύμφωνα με τον οποίο διάφοροι που είχαν αποπεμφθεί από την υπηρεσία και για τον λόγο αυτόν ήταν δυσαρεστημένοι με τον Βασίλειο Β΄, προετοίμασαν επανάσταση με σκοπό να ανεβάσουν στον θρόνο της αυτοκρατορίας επιθυμητό σε αυτούς πρόσωπο. Αυτοί οι άνθρωποι επικοινωνήσαν με τον γιό του Φωκά ονόματι Tsavriz¹³, τον οποίο είχαν απομακρύνει από τον στρατό λόγω της δράσης του πατέρα του. Αρχικά ο γιός του Φωκά αρνήθηκε να συνεργαστεί, αλλά στο τέλος συμφώνησε¹⁴.

10. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριῶν*, 366.35-36.

11. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 63. Η εκδοχή του Yahya σαφώς και είναι πιο αληθοφανής. Η περιγραφή της επανάστασης αυτής, καθώς επίσης και η ανάλυση των αιτίων της είναι πιο πλήρης στο έργο του Yahya απ' ό,τι του Σκυλίτζη. Βλ. F. USPENSKII, *Istoriya Vizantiiskoy Imperii* τ. 3, Moskva-Leningrad 1948, 133. Κατά πάσα πιθανότητα οι πληροφορίες του χριστιανού άραβα χρονογράφου προέρχονται από κάποιο τοπικό χρονικό της Αντιόχειας. Βλ. σχετικά CARELOS, *Bemerkungen*, 13. Η νεότερη γαλλική σχολιασμένη μετάφραση του Yahya της Αντιόχειας (*Histoire de Yahya ibn-Said d'Antioche*, εκδ. I. KRATCHKOVSKY - A. VASILIEV. γαλλική σχολ. μετ. F. MICHEAU - G. TROUPEAU, Turnhout 1997) δεν είναι προσβάσιμη σε εμένα.

12. *Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum*, M. PINDERI (εκδ.), T. BÜTTNER-WOBST (επιμ.), Bonn 1897, 567.10-15. Από την αναφορά αυτή είναι εμφανές πως η απουσία του Βασιλείου Β΄ και η εμπλοκή του με τον γεωργιανό βασιλέα ενεθάρρυναν τους στασιαστές να κηρύξουν την επανάσταση.

13. Βλ. παρακάτω τις λεπτομέρειες για την προσωνυμία αυτή.

14. K. N. YUZBASHYAN (εκδ.), *Povestvovanie Vardapeta Aristakesa Lastivertsi*, Μόσχα 1968, 64 (στο εξής: YUZBASHYAN, *Povestvovanie*). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν

Δεν μπορεί να υπάρχει αμφιβολία ότι οι αιτίες της επανάστασης ήταν πολύ βαθύτερες από μια απλή δυσαρέσκεια των στρατηγών εναντίον του αυτοκράτορα. Είναι πιθανόν ότι ήταν αποτέλεσμα μιας γενικής εσωτερικής κρίσης που άφηνε περιθώριο στον κάθε επίδοξο σφετεριστή να διεκδικήσει τον θρόνο. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι είχε τις ρίζες της στην αβεβαιότητα για το ποιος θα διαδεχόταν τον Βασίλειο Β΄, ο οποίος, όταν ξέσπασε η επανάσταση, ήταν περίπου 66 ετών και ο αδελφός του Κωνσταντίνος 63· οι ανιψιές του ήταν ανύπαντρες στα 40 τους, και έτσι δεν υπήρχε προφανής διάδοχος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ήταν αναμενόμενο ότι ο δρόμος ήταν ανοιχτός για τον επίδοξο σφετεριστή¹⁵.

Η επανάσταση του Φωκά και του Ξιφία ξέσπασε όταν ο βυζαντινο-γεωργιανός πόλεμος ήταν σε εξέλιξη, αν και οι εχθροπραξίες είχαν ανασταλεί προσωρινά¹⁶. Σε αυτό το διάστημα ο Βασίλειος Β΄ είχε εγκατασταθεί στην Τραπεζούντα ενώ ο Γεώργιος Α΄ βρισκόταν στην ενδοχώρα της Γεωργίας, και οι δύο ηγεμόνες αντάλλαξαν πρεσβείες προκειμένου να επιτευχθεί η ειρήνη¹⁷. Οι γεωργιανές πηγές δεν μας πληροφορούν για τους όρους που έθετε η κάθε πλευρά. Η αυτοκρατορία, έχοντας εμφανές προβάδισμα, θα είχε λογικά περισσότερες απαιτήσεις, ενώ η θέση των Γεωργιανών ήταν εξαιρετικά

αναφέρεται ονομαστικά ποιοι ήταν αυτοί οι αριστοκράτες που είχαν δυσανεχθεί με τον Βασίλειο Β΄ και είχαν προβεί σε όλες αυτές τις ενέργειες. Επίσης, σύμφωνα με τον χρονογράφο, ο Νικηφόρος Φωκάς και όχι ο Νικηφόρος Ξιφίας ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας και μάλιστα παρά τη θέλησή του. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Aristakes είχε στη διάθεσή του κάποια άγνωστη πηγή, πιθανώς προφορική, συμπέρασμα που ενισχύεται από το ύφος της διήγησης στο συγκεκριμένο σημείο.

15. HOLMES, *Basil II*, 519.

16. Ο βυζαντινο-γεωργιανός πόλεμος ξεκίνησε περίπου την άνοιξη του 1021 και έληξε το 1022. Προήλθε από τη σύγχυση που προέκυψε μετά την ανάμειξη του γεωργιανού ηγεμόνα Δαυίδ Γ΄ κουροπαλάτη στην επανάσταση του Βάρδα Φωκά εναντίον του Βασιλείου Β΄ το 989. Τις λεπτομέρειες για το θέμα αυτό και τις συνέπειες που είχε στις περαιτέρω σχέσεις Βυζαντίου-Γεωργίας, βλ. Ε. ΤΣΗΚΟΙΔΖΕ, Μία πτυχή των πολιτικών σχέσεων Βυζαντίου-Γεωργίας το 10ο αιώνα: Βάρδας Φωκάς και Δαυίδ Κουροπαλάτης, *Βυζαντινά* 28 (2009), 217-238.

17. Ο Βασίλειος Β΄ αντιμετώπισε με πόλεμο το πρόβλημα της Βουλγαρίας, αλλά σε άλλα μέτωπα προτίμησε, όσο του επέτρεπαν οι συνθήκες, τα διπλωματικά μέσα. Βλ. HOLMES, *Basil II*, 516. Γενικώς, η διπλωματική επίλυση των συγκρούσεων ήταν μια από τις προτεραιότητες της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Βλ. Ε. ΧΡΥΣΟΣ, Ο πόλεμος έσχατη λύση, στο: *Βυζάντιο. Κράτος και κοινωνία, Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*, Α. ΑΒΡΑΜΕΑ - Α. ΛΑΪΟΥ - Ε. ΧΡΥΣΟΣ (επιμ.) [ΙΒΕ/ΕΙΕ Ερευνητική Βιβλιοθήκη τ. 3], Αθήνα 2003, 543-563.

δύσκολη και αδιέξοδη. Σύμφωνα με τον Yahya της Αντιόχειας, ο Γεώργιος Α΄ έστειλε πρεσβεία στον Βασίλειο Β΄ στην Τραπεζούντα, ζητώντας συγγνώμη και υποσχόμενος να παραχωρήσει την κτήση του Δαυίδ Γ΄ *κουροπαλάτη* με όλα τα κάστρα¹⁸, να παραδώσει τον γιο του, Bagrat ως όμηρο και να είναι στο εξής πιστός και αφοσιωμένος στον αυτοκράτορα. Ο Βασίλειος Β΄ δέχτηκε τους όρους και έστειλε αντιπροσώπους για να λάβουν τους όρκους του γεωργιανού βασιλέα, των αριστοκρατών και του προκαθημένου της γεωργιανής Εκκλησίας ότι δεν θα αθετούσαν την υπόσχεσή τους¹⁹.

Οι διαπραγματεύσεις του 1022 στην Τραπεζούντα διεκόπησαν με την επανάσταση των Φωκά και Ξιφία. Τον Νικηφόρο Φωκά βοηθούσαν δύο παράγοντες: το ένδοξο παρελθόν του και η καταγωγή του από την οικογένεια του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά²⁰. Παρά ταύτα, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας όχι ο Νικηφόρος Φωκάς αλλά ο Νικηφόρος Ξιφίας, ο οποίος δεν είχε αριστοκρατική καταγωγή²¹. Ο ένδοξος στρατηγός του Βασιλείου Β΄ στον πόλεμο εναντίον της Βουλγαρίας είχε λάβει μετά την κατάκτησή της το αξίωμα του στρατηγού του θέματος των Ανατολικών²². Ο Νικηφόρος Ξιφίας διακρίθηκε για πρώτη φορά το έτος 1000. Είχε τιμηθεί με τον τίτλο του *πρωτοσπαθαρίου* και μαζί με τον *πατρίκιο* Θεοδωροκάνο εστάλη από τον Βασίλειο Β΄ ως αρχηγός του στρατού εναντίον των βουλγαρικών κάστρων²³. Αργότερα τοποθετήθηκε στρατηγός Φιλιππουπόλεως²⁴ και στη συνέχεια του απονεμήθηκε ο υψηλός τίτλος του *πατρικίου*²⁵, σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία στο μέτωπο της Σερβίας²⁶. Ο Νικηφόρος Ξιφίας πιθανώς ήταν γιός του Αλεξίου Ξιφία, του *κατεπάνω* της Ιταλίας το 1006, ο οποίος πέθανε στο Μπάρι γύρω στο 1008²⁷.

18. TCHKOIDZE, Μία πτυχή των πολιτικών σχέσεων, 228.

19. ROZEN, *Imperator Vasilii*, 63.

20.. HOLMES, *Basil II*, 519.

21. Αυτή η πληροφορία προέρχεται από τα δύο γεωργιανά χρονικά (βλ. λεπτομέρειες παρακάτω) και τον άραβα χρονογράφο.

22. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 366-7. Βλ. R. GUILLAND, *Patrices du règne de Basile II*, *JÖB* 20 (1971), 91 (= Ο ΙΔΙΟΣ, *Titres et Fonctions de l' Empire Byzantin*, London 1976, αρ. XII) CHEYNET, *Pouvoir*, 213.

23. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 343.85-86.

24. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 345.38-39, 348.21

25. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 352.24.

26. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 364.68.

27. GUILLAND, *Patrices*, 98· CHEYNET, *Pouvoir*, 308.

Οι δύο στασιαστές, διακεκριμένοι στρατηγοί, βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στους πληθυσμούς της Καππαδοκίας, όπου ο οίκος των Φωκάδων ήταν γνωστός, είχε κτήματα και πολλές διασυνδέσεις με τους εγχώριους γαιοκτήμονες. Οι επαναστάτες επέλεξαν τον κατάλληλο χρόνο και χώρο για να κηρύξουν την επανάσταση²⁸. Ήταν η περίοδος που θα μπορούσαν να ελπίζουν στην ενεργή υποστήριξη του γεωργιανού και των αρμενίων ηγεμόνων. Η είδηση για την ανταρσία έφτασε στον Βασίλειο Β΄ ενώ ετοιμαζόταν να διευθετήσει τις τελευταίες λεπτομέρειες της συμφωνίας με τον Γεώργιο Α΄. Το γεγονός αυτό τον προβλημάτισε σοβαρά²⁹. Από την άλλη, οι Γεωργιανοί ενθαρρύνθηκαν και αποφάσισαν να μη δεχθούν τους όρους της συμφωνίας που χωρίς αμφιβολία ήταν βαρείς. Δεδομένου ότι στην επανάσταση του Ξιφία συμμετείχαν και οι Γεωργιανοί μπορούμε να υποθέσουμε πως η γεωργιανή ηγεσία ήταν καλά ενημερωμένη για τις εσωτερικές συγκρούσεις στο Βυζάντιο. Σε αυτό το συμπέρασμα συνηγορεί και ο Σκυλίτζης: *δεδοικυίαν, μή πως ἐν μέσῳ Ἀβασγῶν τε καὶ τῶν ἀποστατῶν συνειλημμένοι (διεδέδοτο γὰρ καὶ λόγος, ὥς οἱ περὶ τὸν Ξιφίαν διεκηρυκεύσαντο περὶ τούτου πρὸς τὸν ἄρχοντα Ἀβασγίας) ἀνήκεστόν τι πάθωσιν*³⁰. Αυτή η πληροφορία του Σκυλίτζη και άλλες μαρτυρίες³¹, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε πως ο Γεώργιος Α΄ διατηρούσε επαφές με τους Γεωργιανούς που ζούσαν στο Βυζάντιο και συμμετείχαν ή υποστήριζαν με οποιονδήποτε τρόπο την επανάσταση³². Εξάλλου, ήταν λογικό ο Γεώργιος Α΄ να στηρίξει τους στασιαστές βλέποντας την χώρα του κατεστραμμένη από τον Βασίλειο Β΄³³.

28. USPENSKIJ, *Istoriya*, 133. Ας μην ξεχνάμε πως ο οίκος των Φωκάδων καταγόταν από την Καππαδοκία, που σημαίνει πως θα μπορούσαν πολύ άνετα να συγκεντρώσουν μεγάλο στρατό. Βλ. CARELOS, *Bemerkungen*, 3.

29. Αυτή η πληροφορία των γεωργιανών χρονικών επιβεβαιώνεται από τον Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 366.38-39: *οὐπερ ἀγγελθέντος τῷ βασιλεὶ ταραχὴ κατεῖχε τὴν παρεμβολὴν καὶ ἀγωνία*.

30. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 366.40-43.

31. Ο Αρμένιος Ματθαῖος ἐπίσκοπος Εδέσσης υποστηρίζει πως οι στασιαστές είχαν συμμάχους τον Γεώργιο Α΄ και τους γιους του αρμενίου ηγεμόνα Gagik Α΄ (989-1020). Βλ. K. N. YUZBASHIAN, *Skilitsa o zakhvate Aniyskogo tsarstva*, VV 40 (1979), 79.

32. V. KOPALIANI, *Sakartvelosa da Bizantiis politikuri urtiertoba 970-1070 tslebshi* (Πολιτικές σχέσεις ανάμεσα στη Γεωργία και το Βυζάντιο το 970-1070), Τιφλίδα 1969, 111-112.

33. J.-CL. CHEYNET, Basil II and Asia Minor, στο: *Byzantium in the year 1000*, 101.

Η συμμετοχή των γεωργιανών ευγενών³⁴ στην επανάσταση προφανώς ανησύχησε τον Βασίλειο Β΄, όπως άλλωστε μαρτυρούν και τα δύο γεωργιανά χρονικά. Η γεωργιανή ηγεσία ήλπιζε ότι η επανάσταση θα ανέτρεπε την εξουσία του. Στην πραγματικότητα όμως ούτε η συνεργασία με τον φατιμίδη χαλίφη al-Hakim³⁵ ούτε η επανάσταση του Φωκά και του Ξιφία είχαν κάποιο θετικό αποτέλεσμα για τους Γεωργιανούς³⁶. Η μόνη εμφανής συνέπεια ήταν οι ελπίδες που έδωσε το γεγονός στη γεωργιανή πλευρά³⁷. Αυτό ανέβαλε την ειρήνευση μεταξύ των δύο δυνάμεων και

34. Αν και στις πηγές εκτός από τον Φέρη δεν αναφέρεται κανένας άλλος γεωργιανός συνωμότης, είναι πρόδηλο πως υπήρχαν και άλλοι υποστηρικτές της επανάστασης μεταξύ των Γεωργιανών που ζούσαν στο Βυζάντιο. Ο J. H. FORSYTH (*The Byzantine-Arab Chronicle (938-1034) of Yahyā B. Saʿīd Al-Antākī*, Ph.D. Dissertation, University of Michigan 1977, 566), υποστηρίζει πως η συμμετοχή των Γεωργιανών και των Αρμενίων δεν έπαιξε τόσο σημαντικό ρόλο. Μπορεί ο αριθμός των Γεωργιανών και των Αρμενίων που συμμετείχαν όντως να μην ήταν μεγάλος. Αυτοί οι λίγοι, εντούτοις, φαίνεται πως ήταν τα κεντρικά πρόσωπα. Αυτό προκύπτει έμμεσα από το γεγονός ότι μετά την καταστολή της επανάστασης το πρώτο θύμα που τιμωρήθηκε με αποκεφαλισμό ήταν ο Γεωργιανός Φέρης.

35. Για τη συνεργασία αυτή μας πληροφορεί μόνο ο Yahya της Αντιόχειας ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο Βασίλειος Β΄ μόλις είχε απαλλαγεί από το πρόβλημα με τους Βούλγαρους όταν ο Γεώργιος Α΄ «άρχισε να αλληλογραφεί με τον al-Hakim προτείνοντάς του να ενωθούν και να πολεμήσουν τον βασιλιά (= Βασίλειο Β΄), δηλαδή ο καθένας τους θα πραγματοποιούσε την επίθεση εναντίον του από τη δική του πλευρά». Ο φατιμίδης χαλίφης εξαφανίστηκε (πήγε στο βουνό για προσευχή και δεν ξαναγύρισε ποτέ) πριν ξεσπάσει οποιαδήποτε ένοπλη σύγκρουση. Βλ. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 61. Είναι μία πληροφορία άκρως σημαντική, καθώς πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση που γεωργιανός ηγέτης προσπάθησε να συνάψει στρατιωτική συμμαχία με μουσουλμάνο ηγέτη εναντίον του βυζαντινού αυτοκράτορα. Η πράξη αυτή του Γεωργίου Α΄ αποδεικνύει το θάρρος αλλά και την εχθρότητα που έτρεφε ενάντια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Όλα δείχνουν ότι ο Γεώργιος Α΄ δεν είχε καμία βοήθεια από την αιγυπτιακή πλευρά. Βλ. CARELOS, *Bemerkungen*, 2.

36. Η M. LORTKIPANIDZE, *Sumbat Davitis-dze, Istoriya i povestvovanie o Bagratidakh*, Τιφλίδα 1979, 58 πιστεύει πως η επανάσταση ενίσχυσε τη θέση των Γεωργιανών. Το αντίθετο φρονεί ο N. Adontz, ότι δηλαδή οι συνέπειες της επανάστασης ουσιαστικά δυσχέραναν την κατάσταση ακόμη περισσότερο. Βλ. N. ADONTZ, *Notes Arméno-Byzantines*, στο: N. ADONTZ, *Études Armeno-Byzantines*, Lisbonne 1965, 171.

37. Να σημειωθεί πως, αν και από τις πηγές δεν επιβεβαιώνεται, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία πλέον ότι η γεωργιανή πλευρά υποστηρίχθηκε και από το αρμενικό βασίλειο του Βασπουρακάν. Βλ. KOPALIANI, *Sakartvelosa*, 104-105. Ας μην λησιμονούμε ότι ο τελευταίος ηγεμόνας του, ο Senekerim Artsruni (1003-1021) ήταν ο πεθερός του Γεωργίου Α΄. Βλ. *Kartlis Tskhovreba*. Κριτική έκδοση των κειμένων με βάση όλα τα βασικά χειρόγραφα του S. KAUKHCHISHVILI, τ. 1, Τιφλίδα 1955, 299.4. Νέα έκδοση του έργου με

έδωσε ώθηση στη νέα φάση των ένοπλων συγκρούσεων. Η εξέλιξη μόνο θετική δεν ήταν για τη γεωργιανή πλευρά.

Αξιίζει να σημειωθεί πως ο Νικηφόρος Φωκάς πριν την επανάσταση είχε ορισμένες διασυνδέσεις με την αυλή της Γεωργίας. Σύμφωνα με τον Yahya, κατά την επανάσταση του 989 ο πατέρας του τον είχε στείλει στον ηγεμόνα του Ταώ (Tao), τον κουροπαλάτη Δαυίδ, για ζητήσει τη βοήθειά του. Ο Δαυίδ είχε στείλει χίλιους ιππείς και χίλιους πεζούς³⁸. Ο Νικηφόρος Φωκάς στα γεωργιανά αναφέρεται με το όνομα/προσωνυμία «*Tsarvez*» και όχι ως *Νικηφόρος*. Στο ίδιο σημείο (δηλαδή μόνο στην αρχή) μνημονεύεται κάποιος με τον γεωργιανό τίτλο «*spaspet*» (αρχιστράτηγος) και εννοείται ο Ξιφίας³⁹: «*την εποχή εκείνη έλαβε χώρα η μεγάλη αποστασία στην Ελλάδα*⁴⁰, *διότι ενώθηκαν ο αρχιστράτηγος του Βασιλείου και ο Tsarvez γιός του αποστάτη Φωκά και ο Ξιφίας (Xiphi) έγινε βασιλιάς*» (στα γεωργιανά)⁴¹. Με την ίδια προσωνυμία τον αναφέρει και ο Αρμένιος Aristakes. Η αρμενικής προέλευσης λέξη *Tsarvez/Tsarviz* σημαίνει *άνθρωπος με στραβό αυχένα*, δηλ. «βαρυτράχηλος», που ήταν το πιθανότερο η προσωνυμία του. Ο Yahya της Αντιόχειας επίσης τον αναφέρει ακριβώς με την ίδια προσωνυμία⁴².

αγγλική μετάφραση, υπό την αιγίδα της Ακαδημίας των Επιστημών της Γεωργίας, είναι τώρα διαθέσιμη και στο διαδίκτυο: *Kartlis Tskhovreba. A History of Georgia* [Georgian National Academy of Sciences – Commission for the Study of Georgian Historical Sources], Tbilisi 2014). Για την προσάρτηση του αρμενικού βασιλείου στο Βυζάντιο το 1021, βλ. W. SEIBT, *Die Eingliederung von Vaspurakan in das byzantinische Reich* (etwa Anfang 1019 bsw. Anfang 1022), *Handes Amsorya* 92 (1978), 49-66, κυρίως 58-60.

38. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 61. Βλ. επίσης TCHKOIDZE, *Μία πτυχή των πολιτικών σχέσεων*, 223-225. Στην επανάσταση του 989 η υποστήριξη του γεωργιανού ηγεμόνα προς τον Βάρδα Φωκά δεν ήταν τυχαία. Το ότι οι γεωργιανοί άρχοντες είχαν στενές σχέσεις με τους Φωκάδες βλ. CHEYNET, Basil II, 98-99. Πρόκειται λοιπόν για παραδοσιακούς συμμάχους.

39. Ε. ΤΑQAISHVILI (εκδ), *Zhizn i izvestiya o Bagratidakh*, Τιφλίδα 1900, 164.

40. Όχι μόνο στις συγκεκριμένες γεωργιανές πηγές, αλλά γενικότερα στα μεσαιωνικά γεωργιανά κείμενα, οι όροι *Ελλάδα* και *Έλληνας* χρησιμοποιούνται για την απόδοση των όρων *Βυζάντιο* και *Βυζαντινός* αντίστοιχα. Βλ. Ε. TCHKOIDZE, *Ένας Γεωργιανός προσκυνητής στον βυζαντινό κόσμο του 9ου αιώνα: ο Άγιος Ιλαρίων ο Γεωργιανός*, Αθήνα 2011, 38-39.

41. *Sumbat Davitis-dze, Tskhorebai da utskebai Bagratonianta*, εκδ. G. ARAKHAMIA, Τιφλίδα 1990, 55.8-10 (*Βίος και πολιτεία των Βαγρατιδών*· στο εξής: *Sumbat Davitis-dze*).

42. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 61 και 63. Βλ. N. ADONTZ - H. GRÉGOIRE, Nicéphore au col roide, *Byzantion* 8 (1933), 203-212, κυρίως 211. Το γεγονός ότι ο Νικηφόρος δεν αναφέρεται στα βυζαντινά χρονικά με την προσωνυμία αυτή πρόσεξε ο CARELOS, *Bemerkungen*, 7

Οι δύο στασιαστές κατάφεραν να προσεταιρισθούν τις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας⁴³. Δεν γνωρίζουμε από καμία πηγή ποιες ακριβώς οικογένειες στήριξαν την επανάσταση. Όπως προαναφέραμε, η σοβαρότητα και η ιδιαιτερότητά της έγκειτο στο γεγονός ότι οι επαναστάτες ήλπιζαν στη σύναψη επαφών με τις ξένες δυνάμεις⁴⁴. Ο Βασίλειος Β΄ στάθηκε τυχερός⁴⁵, διότι αυτή η ένωση των στασιαστών δεν ήταν σταθερή. Η αποτυχία της επανάστασης οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι ο Ξιφίας φθόνησε τη δημοτικότητα του Φωκά⁴⁶ και σύμφωνα με τα γεωργιανά χρονικά, προέβη στη δολοφονία του *Tsarvez*⁴⁷. Το λεγόμενο Χρονικό των Βαγρατιδών του Sumbat, γιού του Δαυίδ, αναφέρει απλώς ότι ο Ξιφίας απομακρύνθηκε από τον Tsarvez και έχασε τους οπαδούς του, χωρίς να κάνει λόγο για δολοφονία⁴⁸. Ο ανώνυμος συγγραφέας του Matiane Kartlisa δεν κρύβει την εμπάθειά του για τον Ξιφία, ο οποίος

σημ. 28, ο οποίος δίνει πολύ διαφορετική διάσταση στο ζήτημα αυτό και διατυπώνει την υπόθεση ότι ίσως πρόκειται για λάθος απόδοση του ονόματος Φωκάς στα αρμενικά.

43. Σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, 366.37-38, πρόκειται για τις περιοχές της Καππαδοκίας, της Ροδανδού και τα περὶχωρά τους. Στο ανώνυμο γεωργιανό χρονικό του 11ου αι. Matiane Kartlisa δεν διευκρινίζεται για ποιες ακριβώς περιοχές πρόκειται, ενώ ο Sumbat γιος του Δαυίδ, χρονογράφος του πρώτου μισού του 11ου αι. κάνει λόγο για τις «χώρες όλης της Ανατολής». Βλ. *Sumbat Davitis-dze*, 55.11.

44. CHEYNET, Basil II, 65.

45. Ο Αρμένιος Aristakes, διηγούμενος την αποτυχία της επανάστασης των Φωκά-Ξιφία αναφέρει με έκπληξη: «είδα με τα μάτια μου ότι όποιος προσπάθησε να του αντισταθεί [πρόκειται για τον Βασίλειο Β΄], όλοι πέθαναν με επαίσχυντο θάνατο». Βλ. YUZBASHYAN, *Povestnovanie*, 64. Η φήμη για τον «καλότυχο» Βασίλειο Β΄ πρέπει να ήταν πλατιά διαδεδομένη την εποχή εκείνη και εκτός Βυζαντίου.

46. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 64· ADONTZ, *Notes arméno-byzantines*, 165· USPENSKI, *Istoriya*, 133. Φαίνεται ότι οι δύο πρωτεργάτες της επανάστασης δεν μπόρεσαν να συνεννοηθούν για τις λεπτομέρειες της περαιτέρω δράσης τους.

47. Για τις λεπτομέρειες για τη δολοφονία, βλ. Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, 366.43-367.49. Μετά τη δολοφονία του Φωκά η ένωση των στασιαστών διαλύθηκε αμέσως. Σύμφωνα με τον Yahya, ο Ξιφίας φυλάκισε τον Νικηφόρο Φωκά μετά από μία ψευδή πρόσκληση στις 15 Αυγούστου του 1022 και δολοφονήθηκε την ίδια μέρα. Αυτό προκάλεσε αναταραχή και διχόνοια στους επαναστάτες και ήταν φυσικό να ηττηθούν. Βλ. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 63-64· CARELOS, *Bemerkungen*, 5.

48. Στο γεωργιανό κείμενο Matiane Kartlisa δεν αναφέρεται ποιοι ακριβώς απομακρύνθηκαν μετά τη δολοφονία του Νικηφόρου, αλλά μάλλον πρόκειται για τους οπαδούς του Νικηφόρου του Φωκά.

παγιδεύτηκε στο κάστρο από τους Δαλασσηνούς⁴⁹, συνελήφθη και παραδόθηκε στον Βασίλειο Β΄⁵⁰, ο οποίος τον εξόρισε. Στα δύο χρονικά δεν διευκρινίζεται ο τόπος εξορίας, αναφέρεται απλώς ότι εξορίστηκε «σε κάποιο νησί». Είναι εμφανές πως στο σημείο όπου γίνεται λόγος για την επανάσταση του Ξιφία το Matiane Kartlisa είναι πιο πλήρες και ακριβές από το Χρονικό του Sumbat, γιού του Δαυίδ.

Σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, ο Βασίλειος Β΄ αναγνωρίζοντας και λαμβάνοντας υπ’ όψιν του τις υπηρεσίες του Ξιφία στο παρελθόν και ιδιαιτέρως στη Βουλγαρία⁵¹, δεν τον καταδίκασε σε θάνατο⁵², αλλά τον έστειλε στην Κωνσταντινούπολη, στον πρωτονοτάριο Ιωάννη, ο οποίος τον έκλειρε μοναχό και τον εξόρισε στο νησί του Ἀντιγόνου⁵³. Φαίνεται ότι ο Ξιφίας ζούσε ακόμη στα χρόνια του Ρωμανού Γ΄ Αργυρού⁵⁴.

49. Στο πρωτότυπο γεωργιανό κείμενο το επίθετο απαντά ως «οι Δαλασσανοί», βλ. *Kartlis Tskhovreba*, 298. Στο κείμενο του Sumbat δεν έχουμε κάποια πληροφορία σχετικά με την ταυτότητα αυτών που παγίδευσαν τον Ξιφία, τον οποίο φαίνεται ότι συνέλαβε ο γιός του Δαμιανού Δαλασσηνού, Θεοφύλακτος. Για τις λεπτομέρειες, βλ. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, σ. 367.51-53. Ο Δαμιανός Δαλασσηνός υπήρξε κατεπάνω Αντιοχείας στα χρόνια 995-998. Βλ. επίσης CHEYNET, *Pouvoir*, 226, 308.

50. Ο Σκυλίτζης ισχυρίζεται πως ο Θεοφύλακτος Δαλασσηνός παρέδωσε τον συλληφθέντα Νικηφόρο Ξιφία στον Ιωάννη τον Πρωτονοτάριο. Πιστεύουμε πως η πληροφορία του γεωργιανού κειμένου Matiane Kartlisa, ότι τον παρέδωσε στον Βασίλειο, είναι πιο λογική και αληθοφανής. Ο Ζωναράς δεν διευκρινίζει σε ποιον ακριβώς παραδόθηκε ο Ξιφίας. Βλ. Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ιστοριών*, 567.15-18: *ταχέως ἢ τούτων ἐσβέσθη ἀποστασία, τοῦ μὲν Ξιφία τὸν Φωκᾶν ἀνελόντος, αὐτοῦ δὲ συλληφθέντος, καὶ δεσμοῖον ἀπαχθέντος εἰς τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν*.

51. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 66.

52. Ίσως τον βοήθησε η χειρονομία του. Σύμφωνα με τον Yahya της Αντιοχείας, ο Ξιφίας όταν αντιλήφθηκε ότι η επανάσταση απέτυχε, για να εξιλεωθεί για το σφάλμα του, έστειλε στον Βασίλειο Β΄ το κοιμένο κεφάλι του Νικηφόρου Φωκά. Από την πλευρά του ο Βασίλειος Β΄ το «δώρο» αυτό το έστειλε στον Γεώργιο Α΄, προφανώς για να τον τρομοκρατήσει. Βλ. ROZEN, *Imperator Vasiliy*, 65.

53. Ο Σκυλίτζης αναφέρει αυτό το νησί και σε άλλο σημείο ως τόπο εξορίας. Βλ. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, σ. 213.54-55: (ο Ρωμανός Α΄ Λακαπηνός) *ἐξορίζει τὸν μάγιστρον Στέφανον εἰς τὴν Ἀντιγόνου νήσον... καὶ μοναχὸν ἀποκείρει*.

54. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 367.53-54. Πρβ. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 376.74-76, όπου ο χρονογράφος αναφέρει πως ο Ξιφίας ντύθηκε το μοναχικό σχήμα εθελουσίως στη μονή Στουδίου: (ο Ρωμανός Γ΄ Αργυρός ανακάλεσε) *δὲ καὶ τῆς χρονίας ὑπερορίας Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν, ὃς ἐθελοντῆς ἐν τῇ μονῇ τῶν Στουδίου τὸ τῶν μοναχῶν ἡμφιέσατο σχῆμα*. Φαίνεται πως πάλι ενσωματώνει πληροφορίες προερχόμενες από διαφορετική πηγή και έτσι υποπίπτει σε ορισμένες ανακρίβειες.

Παρ' όλο που η επανάσταση του Ξιφία τελείωσε με την καταστολή των ανταρτών, ανάμεσα στους οποίους ήταν και αρκετοί Γεωργιανοί, ο συγγραφέας του Χρονικού των Βαγρατιδών θεωρεί τη νίκη του Βασιλείου Β' ως «*χάρη του Θεού*». Αυτό μπορεί να εξηγηθεί μέσα στο πλαίσιο της γενικής κοσμοθεωρίας του. Δεν επικροτεί καμία προσπάθεια ευγενών εναντίον της βασιλικής εξουσίας, έστω και αν αυτοί εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της Γεωργίας⁵⁵.

Στην επανάσταση του Νικηφόρου Φωκά και του Νικηφόρου Ξιφία συμμετείχε ο γεωργιανός ευγενής Φέρης, ο οποίος ίσως επιθυμούσε να απαλλάξει τη χώρα του από τη βυζαντινή επιρροή⁵⁶. Ωστόσο, οι δικοί του προσωπικοί λόγοι που τον ώθησαν να στηρίξει τόσο ενεργά την επανάσταση, δεν είναι ξεκάθαροι. Ο Φέρης είναι ένα πρόσωπο γνωστό τόσο από τις γεωργιανές, όσο και από τις αρμενικές και βυζαντινές πηγές. Ο αρμένιος χρονογράφος του 10ου αι. Asolik είναι ο πρώτος χρονογράφος που τον αναφέρει περιγράφοντας τα γεγονότα του 998. Ο Φέρης ή Φέρσης (*Fersi*, με το όνομα αυτό αναφέρεται ενίοτε στις αρμενικές και γεωργιανές πηγές) ηγείτο των έξι χιλιάδων εκλεκτών ιππέων που είχε στείλει ως στρατιωτική βοήθεια ο γεωργιανός ηγεμόνας του Klarjeti, Gurgen (994-1008), στον Δαβίδ Γ', κουροπαλάτη του Ταώ⁵⁷. Οι Γεωργιανοί κέρδισαν τη μάχη. Λίγο αργότερα, μετά το 1001, αφού είχε πεθάνει ο Δαβίδ κουροπαλάτης, ο Βασίλειος Β' προσπάθησε να «απαλλάξει» την κτήση του Δαβίδ από αριστοκράτες που δεν θεωρούνταν άξιοι της εμπιστοσύνης του. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν οι αδελφοί Φέρης και Θευδάτος, γιοί του Jojik⁵⁸.

55. LORTKIPANIDZE, *Sumbat Davitis-dze*, 58. Γενικότερα, για το πολιτικό υπόβαθρο του συγκεκριμένου κειμένου και τις ιδεολογικές παραμέτρους βλ. St. H. RAPP JR., Sumbat Davitis-dze and the Vocabulary of Political Authority in the Era of Georgian Unification, *Journal of the American Oriental Society* 120/4 (2000), 570-576.

56. GUILLAND, *Patrices*, 97.

57. N. EMIN (εκδ), *Vseobshaya istoriya Stepanosa Taronского Asokhika po prizvaniyu*, Μόσχα 1861, 194.

58. Ο *άρχοντας των αρχόντων* Jojik μαζί με τον Τορνίκιο ήταν ο στρατηγός στη μάχη εναντίον του Σκληρού το 979, βλ. *Vseobshaya istoriya Asokhika*, 135. Σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, *Σύνοψις Ιστοριών*, σ. 356.26, Τζοτζίκιος (Jojik) λεγόταν και ο γιός του Θεβδάτου. Αναφερόμενος στα γεγονότα του 1016 τον μνημονεύει με τον τίτλο του *στρατηγοῦντος ἐν Δοροστόλῳ*. Ο Jojik μνημονεύεται και σε ένα γεωργιανό χειρόγραφο, σε μια σύντομη προσευχή. Βλ. *Actes d'Iviron I. Des origines au milieu du xie siècle*, εκδ. J. LEFORT, N. OIKONOMIDES, DENISE PAPACHRYSSANTHOU, HÉLÈNE MÉTRÉVELI [Archives de l'Athos XIV], Paris 1985, 19.

Έτσι, ο Φέρης μαζί με τα αδέρφια του εκτοπίστηκε στο Βυζάντιο, όπου και παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα⁵⁹. Ο αδελφός του Θευδάτος ή Θεβδάτος, αναφέρεται στη σημείωση ενός ελληνικού τετραευαγγελίου της Εκκλησίας του Χριστού. Το τετραευαγγέλιο (Oxford, Gr. 21) χρονολογείται στις αρχές του 11ου αιώνα⁶⁰. Η σημείωση αφορά στον κάτοχο του ευαγγελίου: *Ἀβραμίου τοῦ θεοφιλοῦς ἐκ προσώπου Θευδάτου πατρικίου*. Η ταυτότητα του Αβραμίου δεν έχει διευκρινιστεί. Ο Φέρης και ο Θευδάτος είχαν ακόμη έναν αδελφό, τον Πακουριανό⁶¹. Λίγα γνωρίζουμε για την τύχη τους στην αυτοκρατορία. Περίπου το 1019 ο Φέρης επέστρεψε πάλι στη Γεωργία⁶², αλλά αγνοούμε τι μεσολάβησε στη συνέχεια και κάτω από ποιες συνθήκες βρέθηκε πάλι στην αυτοκρατορία⁶³. Ένα χειρόγραφο μαρτυρεί πως ο πατρίκιος Πακουριανός ήταν στρατηγός Σάμου και ο πατρίκιος Θευδάτος στρατηγός Οψικίου⁶⁴. Το χειρόγραφο αυτό γράφτηκε στο θέμα Οψικίου, πιθανώς στην πρωτεύουσά του, τη Νίκαια⁶⁵.

59. A. P. KAZHDAN, *Armyane v sostave gospodstvuyuschego klassa Vizantiyskoy imperii v 11-13 vv.*, Ερεβάν 1975, 59.

60. **Βλ. τη λεπτομερή περιγραφή του τετραευαγγελίου στην** I. HUTTER, *Scriptoria in Bithynia*, στο: *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies*, C. MANGO and G. DAGRON (εκδ.) with the assistance of G. GREUTER, Oxford 1995, 384.

61. HUTTER, *Scriptoria*, 384. Υπενθυμίζουμε πως και οι τρεις είχαν συνοδεύσει τον Βασίλειο Β' όταν αναχώρησε το 1001 από τη Γεωργία. Από ορισμένους μελετητές αμφισβητείται το γεγονός ότι αυτός ο Πακουριανός είναι ο τρίτος γιός του Jojik, ο οποίος σύμφωνα με τη γνώμη τους είχε μόνο δύο γιούς, τον Θευδάτο και τον Φέρση. Βλ. *Actes d'Iviron*, I, 19.

62. GIORGI MTSIRE, *Tskhoreba giorgi mtatsmidelisa*, στο: *Dzveli kartuli agiografiuli literaturis dzeglebi*, τ. 2, I. Abuladze (επιμ.), (1967), 117.16-27 (*Βίος του Γεωργίου Αγιορείτου στο: Μνημεία της αρχαίας γεωργιανής αγιολογίας*).

63. Σύμφωνα με τον FORSYTH, *The Byzantine-Arab Chronicle*, 566, αυτή την περίοδο ο Φέρης ήταν διοικητής του φρουρίου του Khaltoyrich και κατείχε σημαντική θέση στη βυζαντινή στρατιωτική ηγεσία.

64. Ο 11ος αιώνας είναι μία περίοδος κατά την οποία ο αριθμός των Γεωργιανών στο Βυζάντιο και, ειδικά, στον βυζαντινό στρατό, αυξήθηκε κατακόρυφα. Βλ. A. P. KAZHDAN - G. G. LITAVRIN, *Ocherki istorii Vizantii I Yuzhnikh Slavyan*, Μόσχα 1958, 58. Εκτός από τους Γεωργιανούς, αυτή την περίοδο και οι Αλανοί διέπρεπαν στον βυζαντινό στρατό. Βλ. A. KAZHDAN - G. CONSTABLE, *People and Power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies*, Washington, D. C. 1982, 154.

65. HUTTER, *Scriptoria*, 384.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες των Θαυμάτων του αγίου Ευγενίου. Ο συγγραφέας των Θαυμάτων Ιωσήφ Λαζαρόπουλος, χωρίς να προσδιορίζει χρονικά την εκτόπιση του Θευδάτου, γράφει χαρακτηριστικά: *Θευδάτον δέ τινα καλούμενον, άνδρα μέγιστον και τοῦ πρώτου Δαυίδ ἔγγονον, και ἑτέρους λαβών πρὸς τὴν κυρίαν ἐπανήκε τῶν πόλεων και τὸν Δαυίδ τοῦτον πατρίκιον τετίμηκε και ἄρχειν τῆς Βουλγαρίας προσέταξεν*⁶⁶. Η ταυτότητα αυτού του Θευδάτου είναι γνωστή, μας είναι όμως τελείως άγνωστο ποιος είναι ο Δαυίδ που αναφέρεται από τον Λαζαρόπουλο.

Στα δύο εξεταζόμενα γεωργιανά χρονικά, ο ρόλος του Φέρη στην επανάσταση του Ξιφία δεν διευκρινίζεται. Πάντως, ήταν ο μόνος Γεωργιανός που αποκεφαλίστηκε το 1022⁶⁷. Στο Βυζάντιο κάθε πράξη κατά του αυτοκράτορα εθεωρείτο ως έργο των εχθρών του Θεού και της πίστης. Ο Θεός και ο αυτοκράτορας τους τιμωρούσαν όπως τους άξιζε⁶⁸. Σύμφωνα με τα δύο γεωργιανά χρονικά, εκτός από αυτόν, αποκεφαλίστηκαν και αρκετοί άλλοι, οι οποίοι ήσαν Έλληνες (Βυζαντινοί)⁶⁹. Είναι μία πληροφορία που δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές. Από τους στασιαστές μόνο ο Φέρης αποκεφαλίστηκε, ενώ η τιμωρία των υπολοίπων συνωμοτών ήταν η κά-

66. N. PANAGIOTAKES, *Fragments of a Lost Eleventh Century Byzantine Historical Work?*, στο: *Φιλέλλην. Studies in Honour of Robert Browning*, C. N. CONSTANTINIDES – N. PANAGIOTAKES – E. JEFFREYS – A. ANGELOU (επιμ.), Venice 1996, 356. Το κείμενο του Ιωσήφ Λαζαρόπουλου εκδόθηκε από τον J. O. ROSENQVIST, *The Hagiographical Dossier of St Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysiou 154. A Critical Edition with Introduction, Translation, Commentary and Indexes* [Studia Byzantina Upsaliensia 5], Upsala 1996, 258.236-240.

67. Αυτή η τιμωρία σαφώς και ήταν η έκφραση της οργής του Βασιλείου προς τους Γεωργιανούς, βλ. CHEYNET, Basil II, 101.

68. Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσώσεις και τυραννίες κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Μακεδονική Δυναστεία (867-1056)*, Αθήνα-Κομοτηνή, 1981, 134.

69. Σύμφωνα με το Matiane Kartlisa: «ο Βασίλειος Β΄ μαζί τους [με τους στασιαστές] αποκεφάλισε πολλούς με ξίφος εκ των οποίων ήταν και ο Φέρης γιος του Jojik που καταγόταν από το Tao, και οι υπόλοιποι ήταν Έλληνες». Βλ. *Kartlis Tskhovreba*, 287.5-8. Ο Sumbat, γιός του Δαυίδ, λέγει χαρακτηριστικά: «ο Βασίλειος Β΄ αποκεφάλισε πολλούς οπαδούς τους [των στασιαστών] εκ των οποίων ήταν και ο Φέρης γιος του Jojik». Βλ. *Sumbat Davitis-dze*, 55.17-18. Είναι αξιοσημείωτο ότι σύμφωνα με τα κείμενα των μαρτυριών, η πιο συνηθισμένη ποινή που επιβαλλόταν στους χριστιανούς ήταν ο αποκεφαλισμός με ξίφος, δηλαδή η απότμησης της κεφαλής ξίφει. Βλ. Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Το δίκαιο στα αγιολογικά κείμενα* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 2], Αθήνα 1987, 84.

θειρξη και η κατάσχεση των περιουσιών τους⁷⁰. Σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, ο Φέρης ήταν από τους πρώτους που προσχώρησε στους επαναστάτες, και για τον λόγο αυτόν μόνο εκείνος καταδικάστηκε σε θάνατο⁷¹. Αυτή η εξήγηση δεν μας φαίνεται και πολύ πειστική δεδομένου ότι ο Ξιφίας, ο βασικός οργανωτής της ανταρσίας, τιμωρήθηκε σχετικά ήπια. Όποιος και να ήταν ο ρόλος του γεωργιανού αριστοκράτη, η τιμωρία που του επιβλήθηκε ήταν βαριά σε σχέση με τους υπολοίπους. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί με δύο τρόπους: ή ο Φέρης είχε παραβατική συμπεριφορά και πριν την επανάσταση και με τη συμμετοχή του στη στάση υπερέβη τα όρια, ή ο Βασίλειος είχε οργιστεί τόσο πολύ με την ανυπακοή του γεωργιανού βασιλέα, ώστε το πλήρωσε ο Φέρης. Τείνουμε να πιστεύσουμε τη δεύτερη πιθανότητα⁷².

Σύμφωνα με τον Aristakes, ο προβληματισμένος Βασίλειος Β΄ έστειλε ιππείς από τον στρατό των ειδωλολατρών για να συλλάβουν τον αντάρτη Φέρη. Ο ίδιος παρέμεινε πάνω από ένα μήνα σε ένα μέρος κάπου στην άκρη της Βασιανής. Ο Φέρης και ο γαμπρός του Ανδρόνικος⁷³, που ήταν επίσης ένας από τους συνωμότες, αποκεφαλίστηκαν σύμφωνα με τη διαταγή του βασιλέα. Οι στασιαστές Φέρης και Ανδρόνικος ήταν σύμμαχοι του βασιλέα Γεωργίου Α΄ και του είχαν υποσχεθεί να του παραχωρήσουν όλα τα εδάφη που παλαιά κρατούσε ο Δαυίδ, τα οποία είχαν περιέλθει σε αυτόν ως δωρεά για την αφοσίωσή του. Ο Δαυίδ ωστόσο είχε ορκιστεί ότι μετά το θάνατό του τα εδάφη θα μεταβιβάζονταν στην κυριαρχία του αυτοκράτορα Βασιλείου⁷⁴.

70. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσώσεις*, 102. Στο Βυζάντιο κατά τον 10ο-11ο αι. οι περιουσίες μεγάλων εγκληματιών (επαναστατών, καταδικασμένων για φόνο κτλ) δημεύονταν εξ ολοκλήρου. Βλ. επίσης G. G. LITAVRIN, *Vizantiiskoe obschestvo I gosudarstvo v 10-11 vv.*, Μόσχα 1977, 199. Για τις τιμωρίες των υπολοίπων βλ. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 367.64-70. Οι ποινές για το έγκλημα καθοσίωσης που προϋπέθετε δόλο, ήταν ποικίλες: κεφαλική, σωματικός σωματισμός, εξορία και χρηματική ποινή, καθώς επίσης τύφλωση και πιο σπάνια, θανάτωση. Πάντως, η τύφλωση θεωρείτο πιο ήπια ποινή από τη θανάτωση. Βλ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ, *Καθοσώσεις*, 147, 159 και 165. Προκύπτει λοιπόν ότι στον Φέρη επιβλήθηκε η βαρύτερη ποινή.

71. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 367.65-67.

72. Με άλλα λόγια, ο Φέρης τιμωρήθηκε για παραδειγματισμό. Δεν αποκλείεται ωστόσο να συνέτρεχαν και οι δύο λόγοι.

73. Η ταυτότητα αυτού του Ανδρονίκου μάς είναι άγνωστη. Αν και από τις πηγές δεν αντλούμε καμία πληροφορία για την ύπαρξη είτε θυγατέρας είτε αδελφής του Φέρη, μάλλον πρόκειται για τον άνδρα της αδελφής του. Ο Ανδρόνικος ήταν προφανώς βυζαντινός αξιωματούχος.

74. YUZBASHYAN, *Povestvovanie*, 65-66.

Η σύζυγος του Φέρη μαζί με τους συνοδούς της εξορίστηκε στην Κωνσταντινούπολη⁷⁵, όπου και παρέμειναν δώδεκα χρόνια⁷⁶. Οι γιοί του (σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, ανεψιοί του Θευδάτου⁷⁷) έδρασαν στη Βασιλεύουσα. Μετά από περίπου επτά χρόνια από την τιμωρία του πατέρα τους, κατηγορήθηκαν για συνωμοσία εναντίον του Ρωμανού Γ' και εξορίστηκαν μαζί με άλλους συνωμότες. Το 1034 η σύζυγος του Φέρη, η οποία είχε βιώσει πρώτα τη σκληρή τιμωρία του άνδρα της, και στη συνέχεια την εξορία των παιδιών της, επέστρεψε στην πατρίδα της, το Ταώ.

Για ποιον λόγο οι Γεωργιανοί συμμετείχαν τόσο ενεργά στις συνωμοσίες εναντίον του βυζαντινού αυτοκράτορα πρώτα το 989 και μετά στο πρώτο μισό του 11ου αι., είναι ερώτημα δύσκολο να απαντηθεί. Έχει διατυπωθεί, ωστόσο, η άποψη ότι η πράξη τους αποσκοπούσε στο να απαλλάξουν τη Γεωργία από τη βυζαντινή πολιτική επιρροή⁷⁸. Ήταν μέρος ενός γενικού σχεδίου που συσπείρωνε τη φεουδαρχική αριστοκρατία του Ταώ, τους επώνυμους κοσμικούς και εκκλησιαστικούς άρχοντες. Άλλωστε είναι εμφανές πως κανένας από αυτούς δεν είχε προσωπικά συμφέροντα και οφέλη.

Το 1022, μετά την καταστολή της επανάστασης των Φωκά και Ξιφία και αφού είχαν αποτύχει οι προσπάθειες για ειρηνική επίλυση του ζητήματος, ο Βασίλειος επιχείρησε νέα εκστρατεία εναντίον της Γεωργίας. Ο βυζαντινός στρατός αφίχθη στη Βασιανή. Ο αυτοκράτορας ήταν έτοιμος να συνάψει εκεχειρία, εάν του παρέδιδαν τα κάστρα και τις περιοχές που ζητούσε. Παρόλο που ο Βασίλειος είχε ξεπεράσει τις εσωτερικές διαφορές και οι Γεωργιανοί είχαν μείνει, ουσιαστικά, χωρίς σύμμαχο, φαίνεται

75. MTSIRE, Tskhoreba, 118.3.

76. MTSIRE, Tskhoreba, 118.4. Αυτή η πληροφορία είναι αποκλειστική και εξαιρετικής σημασίας. Αναδεικνύεται μία άλλη μορφή τιμωρίας που δεν είναι γνωστή από άλλες πηγές. Ο Φέρης όχι μόνο αποκεφαλίστηκε, αλλά εκτοπίστηκαν όλη η οικογένεια και οι άνθρωποί του στη Βασιλεύουσα για δώδεκα ολόκληρα χρόνια. Κανένας γεωργιανός όμηρος δεν παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Δεν ξέρουμε καν αν πρόκειται για ομηρία ή ήταν εξορία και κάτω από ποιες συνθήκες ζούσαν στη βυζαντινή πρωτεύουσα.

77. Δεν γνωρίζουμε γιατί ο Σκυλίτζης τους αναφέρει ως ανεψιούς του Θευδάτου και όχι ως γιούς του Φέρη. Ο Θευδάτος μάλλον ήταν πιο γνωστός στην αυτοκρατορία εκείνη την περίοδο. Βλ. E. METREVELI, *Narkvebi athonis kulturul-saganmanatleblo keris istoriidan* (Δοκίμια για την ιστορία της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής εστίας στον Άθωνα), Τιφλίδα 1996, 194.

78. METREVELI, *Narkvebi athonis kulturul-saganmanatleblo keris istoriidan*, 104.

ότι δεν έχαναν την ελπίδα για τη νίκη. Σύμφωνα με τον Σκυλίτζη, η αποφασιστική μάχη έγινε στις 11 Σεπτεμβρίου του 1022⁷⁹ κοντά στον ποταμό Φάσι⁸⁰. Ο Γεώργιος Α΄ υπέστη συντριπτική ήττα και αναγκάστηκε να δεχθεί διαπραγματεύσεις. Ο νικητής Βασίλειος Β΄ διέσχισε την Αρμενία και προωθήθηκε στη βόρεια όχθη της Ματιανής λίμνης (σημερινή Ourmia). Μετά τον Ηράκλειο κανένας Βυζαντινός αυτοκράτορας δεν είχε φτάσει σε αυτά τα προωθημένα σημεία⁸¹. Μπορούμε να υποθέσουμε πως ο πόλεμος Βυζαντίου-Γεωργίας έληξε οριστικά περίπου τον Νοέμβριο ή τον Δεκέμβριο του 1022. Οι δύο πλευρές συνήψαν εκεχειρία γύρω στις αρχές του 1023⁸².

Εν κατακλείδι, πρέπει να τονίσουμε ότι η επανάσταση του Νικηφόρου Φωκά και του Νικηφόρου Ξιφία είναι πολύ ιδιαίτερη περίπτωση στο εσωτερικό μέτωπο κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του Βασιλείου Β΄. Έχει πολύ λίγα κοινά με τις δύο προηγούμενες επαναστάσεις του Βάρδα Φωκά και του Βάρδα Σκληρού. Αν και είχαν περάσει δεκαετίες από την τελευταία μεγάλη και σοβαρή εσωτερική κρίση στην αυτοκρατορία (το 989), φαίνεται ότι η δυσανεμία της αριστοκρατίας της Μικράς Ασίας δεν είχε μειωθεί, κάτι που δείχνει ότι ο κίνδυνος για την ανατροπή της Μακεδονικής δυναστείας ουσιαστικά δεν ξεπεράστηκε ποτέ. Ο Βασίλειος Β΄ μπόρεσε να αντιμετωπίσει την απειλή χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία, χωρίς να χρειαστεί αυτή τη φορά τη συνδρομή ξένων δυνάμεων. Η νίκη του οφείλεται σε μεγάλο βαθμό, αν όχι αποκλειστικά, στο γεγονός ότι ο συνασπισμός Φωκά - Ξιφία διαλύθηκε σχεδόν αμέσως. Δεν γνωρίζουμε και ούτε μπορούμε να υποθέσουμε την έκβαση της επανάστασης σε αντίθετη περίπτωση. Αν και η ανατροπή της εξουσίας του Βασιλείου Β΄ επιχειρήθηκε πολλές φορές, είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι θα είχε μεγάλες πιθανότητες να επιτευχθεί στο τέλος της βασιλείας του.

79. Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ιστοριών*, 367.57-59.

80. H. GRÉGOIRE, *The Amorians and Macedonians, 842-925*, στο: *Cambridge Medieval History* τ. IV.I, Cambridge 1966, 189.

81. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, Αθήνα 1969, 323.

82. I. JAVAKHISHVILI, *Tkhzulebani* τ. 2, Τιφλίδα 1983, 136 (Έργα).

THE REVOLUTION OF NIKEPHOROS PHOKAS AND NIKEPHOROS XIPHIAS (1021-1022):
THE LAST INTERNAL CRISIS OF THE REIGN OF BASIL II THE BULGAR-SLAYER (976-1025)

The Phokas-Xiphias revolution was the third and the last revolution of the age-long reign of Basil II the Bulgar-Slayer, led by two renowned generals, Nikephoros Xiphias and Nikephoros Phokas. It broke out in Cappadocia in 1022 with the purpose to overthrow the Byzantine emperor. Medieval narratives that relate these events written in Greek, Arabic, Georgian, or Armenian, all agree that this insurrection was extremely serious. It involved a large number of rebels within the empire and the insurrectionists were widely believed to be in contact with forces outside the empire, including the georgian king George I (1014-1027). The revolution broke out when the military conflict between Byzantium and Georgia was still ongoing. Some Georgians including the noble Pheris were actively involved in it. In this article all existing sources on this issue are analyzed. An emphasis is given on the causes of the revolution and its consequences on the Empire's foreign policy.

EKA TCHKOIDZE
Ilia State University
Tbilisi, Georgia